

**BADIIY ASARLARDAGI TABIAT TASVIRLARINI TARJIMA QILISHDA
MADANIY-KONSEPTUAL EKVIVALENTLIKNI TA'MINLASH MUAMMOLARI
(ERNEST HEMINGWAYNING "THE OLD MAN AND THE SEA" ASARI ASOSIDA)**

Isamiddinov Jamshidbek

Oltinko'l tuman 3-son texnikumi

Katta o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23257362>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi Ernest Hemingwayning "The Old Man and the Sea" (o'zbekcha tarjimada "Chol va dengiz") asari misolida badiiy matndagi tabiat tasvirlarini tarjima qilishda madaniy-konseptual ekvivalentlikni ta'minlash muammolari yoritiladi.

Tadqiqotda dengiz, quyosh, shamol, marlin, akulalar va boshqa tabiat obrazlari shunchaki makoniy fon emas, balki chuqur kognitiv, ramziy va madaniy konseptlar tizimi sifatida tahlil qilinadi. Original matn va o'zbekcha tarjimalar qiyosida leksik-semantik transformatsiyalar, madaniy-konseptual asimmetriya, ma'no yo'qotilishi hamda kompensatsiya mexanizmlari aniqlanadi.

Natijada funksional-kognitiv ekvivalentlik strategiyalarining samaradorligi asoslanadi va tabiat tasvirlarini tarjima qilishda madaniy-konseptual ekvivalentlikni ta'minlashning ko'p bosqichli modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: madaniy-konseptual ekvivalentlik, tabiat tasviri, badiiy tarjima, Hemingway, "Chol va dengiz", kognitiv lingvistika, kompensatsiya.

Abstract. This thesis examines the problems of ensuring cultural-conceptual equivalence in the translation of nature imagery in literary works, based on Ernest Hemingway's *The Old Man and the Sea*. Nature images (the sea, sun, wind, marlin, sharks, etc.) are analysed not as mere spatial background, but as a system of deep cognitive, symbolic and cultural concepts.

Through a comparative study of the original text and its Uzbek translations, lexical-semantic transformations, cultural-conceptual asymmetry, loss of meaning and compensation mechanisms are identified.

The study substantiates the effectiveness of functional-cognitive equivalence strategies and proposes a multi-stage model for ensuring cultural-conceptual equivalence in translating nature imagery.

Keywords: cultural-conceptual equivalence, nature imagery, literary translation, Hemingway, *The Old Man and the Sea*, cognitive linguistics, compensation.

Kirish

Badiiy tarjimada tabiat tasvirlarini adekvat yetkazish zamonaviy tarjimashunoslikning dolzarb muammolaridan biridir. Chunki tabiat obrazlari ko'pincha faqat landshaft vazifasini bajarib qolmay, qahramon ruhiyatini, asar g'oyasini va muayyan madaniyatning dunyoqarashini ifodalovchi konseptual tizimga aylanadi. Ingliz va o'zbek tillari hamda madaniyatlari o'rtasidagi farqlar bu jarayonda ma'no yo'qotilishi yoki o'zgarishiga olib kelishi mumkin.

Ernest Hemingwayning "The Old Man and the Sea" asari ushbu muammoni o'rganish uchun muhim manba hisoblanadi.

Asarda dengiz, marlin, akulalar, quyosh, shamol va boshqa tabiat elementlari insonning tabiat bilan munosabati, kurash, iroda va eksistensial mavjudlik g'oyalarini ochib beradi.

Hemingwayning "Aysberg nazariyasi" tufayli so'zlar minimal, ma'no esa maksimaldir. Bu esa tarjimonda madaniy-konseptual ekvivalentlikni saqlashni murakkablashtiradi.

Asosiy qism

Tadqiqotda tabiat tasvirlari uch darajada tahlil qilindi:

1. lingvistik ifoda;
2. kontekstual-badiiy mazmun;
3. madaniy-konseptual mazmun.

Dengiz konsepti asarning markaziy obrazidir. Santiago uni "la mar" (ayol jinsi, mehr, latofat) deb idrok etsa, yosh baliqchilar "el mar" (erkak jinsi, raqib) deb biladi. O'zbek tilida grammatik jins kategoriyasi yo'qligi sababli bu oppozitsiya kontekstual va sifatlovchi vositalar orqali qisman tiklanadi, biroq to'liq konseptual ekvivalentlikka erishish qiyin.

Quyosh, shamol, tun va fauna obrazlari ham chuqur ramziy yuklamaga ega. Tarjima jarayonida leksik-semantik transformatsiyalar (konkretlashtirish, umumlashtirish, modulyatsiya, tushirib qoldirish) keng qo'llaniladi.

Ko'p hollarda formal ekvivalentlikdan ko'ra funksional-kognitiv ekvivalentlik samaraliroq chiqadi.

Madaniy-konseptual nomuvofiqlikning asosiy sabablari:

- dengizchilik va fauna realiyalarining lakunarligi;
- milliy-madaniy assotsiatsiyalarning farqi;
- Hemingway uslubining (lakonizm, parataxis) o'zbek sintaksisiga moslashishdagi qiyinchiliklar.

Bu holatlarda kompensatsiya va kontekstual ekvivalentlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Masalan, "la mar" konsepti "mehribon, munis, gohida shafqatsiz ayol" sifatlovchilari orqali, "salao" esa "peshonasi sho'r" frazemasi orqali qoplanadi.

Tadqiqot natijasida quyidagi model taklif etiladi:

Tabiat obrazi → Lingvistik ifoda → Kontekst → Badiiy funksiya → Madaniy komponent → Konseptual ma'no → Tarjima transformatsiyasi → Ekvivalentlik darajasi → Tarjima strategiyasi → Madaniy-konseptual ekvivalentlik

Xulosa

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, badiiy asarlardagi tabiat tasvirlarini tarjima qilishda madaniy-konseptual ekvivalentlikka erishish murakkab, ko'p bosqichli jarayondir. To'liq semantik ekvivalentlikdan ko'ra funksional-kognitiv va kontekstual ekvivalentlik strategiyalari samaraliroqdir. Taklif etilgan model kelgusida boshqa badiiy matnlardagi tabiat tasvirlarini tarjima qilishda nazariy-metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hemingway E. The Old Man and the Sea. – New York: Scribner, 1952.
2. Xeminguey E. Chol va dengiz. – Toshkent, 1986.
3. Nida E. Toward a Science of Translating. – Leiden, 1964.
4. Komissarov V.N. Teoriya perevoda. – Moskva, 1990.

5. Newmark P. A Textbook of Translation. – 1988.
6. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago, 1980.
7. Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent.
8. G'afurov I. Tarjima san'ati. – Toshkent.